

О. В. Кривошея

ТЕСТАМЕНТИ ЯК СКЛАДОВА ФАМІЛЬНИХ АРХІВІВ

Фамільні архіви розкривають між нами повсякденне життя наших пращурів; через документи, які зберігаються в них, ми можемо дізнатися не тільки про життя декількох поколінь тієї чи іншої родини чи навіть усього найвищого суспільного стану, але й про історію України.

Як правило, родинні збірки були рукописними і включали в себе переважно правові акти на різного роду земельні володіння. Також сюди входили матеріали судових справ, метричні документи, листування, документи про службову діяльність. Не останнє місце серед них займали і тестаменти, які відігравали ключову роль у безконфліктному розподілі майна поміж спадкоємцями у той багатий на суперечки майнового характеру час.

Г. Папакін нарахував 114 фамільних архівів української лівобережної старшини другої половини XVII – початку XX ст. [1, с.214], але, на жаль, доля більшості з них невідома.

Приватно-правові акти (від латинського “actus” – офіційний документ) складалися приватними особами й були вільним волевиявленням з різних питань. Вони мали регулювати земельні, матеріально-грошові, сімейні та інші відносини між ними. За видовою ознакою документи цієї групи дуже різноманітні: це і купчі, що стверджували купівлю земель та маєтностей; і закладні, що засвідчували в присутності свідків закладення під позику землю чи майно, і роздільні, що зазначали поділ майна чи грошей між приватними особами, насамперед родичами; і полюбовні, в яких відображалася добровільна домовленість між родичами про розподіл землі чи майна; і відпускні, які засвідчували добровільне звільнення селянина поміщиком від залежності чи з кріпацтва, арендні, що регулювали обов'язки орендатора перед власником села чи маєтку; і духовні [2, с.41], які регламентували порядок отримання спадку за заповітом, та були спрямовані, насамперед, на збереження миру між спадкоємцями та претендентами на спадщину після смерті заповідача. У духівницях перераховувалося як рухоме, так і нерухоме майно, яке належало заповідачу, зі вказівкою, що саме мав отримати той чи інший родич. Незаперечною є думка про високу репрезентативність тестаментів для генеалогічних досліджень, адже в них “простежується вся система родинних зв'язків” [1, с.265].

У значній частині заповідних актів можна зустріти відомості про майнові конфлікти, а також про суперечки (ще за життя заповідача) майнового та немайнового характеру поміж родичами або сторонніми зацікавленими особами (найчастіше боржниками чи кредиторами). Ця інформація є різноплановою, оскільки зафіксовані в тестаментах конфлікти на момент складання документа перебували на різних стадіях розвитку. Інші конфлікти породжувалися самим укладанням заповіту і мали розвиток у майбутньому, наслідком чого могли стати оскарження духівниць та невиконання останньої волі заповідача.

Зміст тестаменту залежав від матеріального становища заповідача, характеру його діяльності, а також особистого характеру. Тому, при загальному стандартному оформленні документа, духівниці відрізняються одна від одної.

Спробуємо проаналізувати тестаменти, які знаходились в деяких родинних збірках.

У родинних паперах Сулим, Скоруп та Войцехович збереглися тестаменти вдови генерального хорунжого Івана Сулими Марії Полуботківни [3, с.48-55], Григорія Дем'яновича Скорупи [3, с.223-225], Марини Григорівни Єсимонтовської, уродженої Скорупи [3, с.247-249], Ганни Іванівни Войцехович, уродженої Чарниш [3, с.278-280].

В останній день січня 1728 р. у власному домі в с. Сулиминцях склала заповітний акт вдова генерального хорунжого Івана Федоровича Сулими [4, с.52] (? – 1721), донька переяславського полковника Марія Леонтіївна Полуботко. У документі вона дала розпорядження стосовно сорокоусту [5, арк.161], а також відписала своїй меншій доньці Марфі Тарасовичовій худобу [3, с.50], іншим донькам не заповіла нічого, а вказала на те, що вони раніше все уже отримали. Своім 4 онукам – донькам померлого старшого сина Федора – 2 хутори (Попереченський у Стародубському полку з ґрунтом, гаями, полями, сіножатями, млином на р. Стечні в 2 кола з ступником та винницю та інший в степу Яготинському Переяславського полку на р. Журавці), млин у 2 кола на греблі в Барішівці. с. Кучаків, виділене батьками Федору, заповіла іншим своїм синам. Онуку, сину померлого сина Самійла, відписала ґрунт у Воронківському повіті з угіддями та селами Калним та Старим, у випадку його смерті все мало відійти до його дядьків – братів батька. Сину Івану залишила с. Лебедин з ґрунтами, винницею, двір в Барішівці, млин в 2 кола та ступник на греблі Барішівській, хутір Кушовський в Яготині на Ржавці, с. Старицю з угіддями, тамошнім хутором та гаями (після своєї смерті та видачі заміж онучок), греблю з ставом в с. Даревську Стародубського полку з млином в 2 кола, ґрунт в с. Лукині, зброю. Меншим синам, Семену та Степану, по половині заповіла с. Сулиминці з угіддями, полями, гаями та сінокосами, винницею, млинами Бочечковськими та ставом Сухоступівським, с. Кучаків з ґрунтами, с. Скопці з ґрунтами та

хуторцями, двір в Баришівці, 2 шинка (один з них з гумном та левадою), млин на Баришівський греблі в 2 кола, ґрунт Максимовичівський з двором в Яготині та лісом в окопі над Супоєм, гай в Студениках, хутір на р. Журавці, греблю Чаусівську з млинами, та рухомі речі. Семенові заповіла с. Михалчину Слободу в Стародубському полку з винницею та млином, а Степанові с. Гудівку з млином [3, с.52]. Писав тестамент зі слів заповідачки Андрій Грабовецький, який також завірив документ своїм підписом. Сама ж заповідачка замість підпису залишила власноручний хрест. За її проханням духівницю було вписано в книги міські переяславські писарем магістратським Михайлом Чакаловським [3, с.53]. Інші фамільні документи дозволяють встановити, що після написання тестаменту Марія Леонтіївна прожила ще півтора року і померла 8 жовтня 1729 р. у віці 65 років. Цей тестамент дозволяє встановити маєтковий комплекс генерального хорунжого Івана Сулими в повному об'ємі, що відрізняє його від окремих купчих.

Тестамент шляхтича герба "Шелінга", бунчукового товариша у Стародубському полку [4, с.135] (? – 1728 – 1741) Григорія Дем'яновича Скорупи [3, с.223-225], який був складений у Стародубі та датований 20 травня 1752 р. Заповідач відписав всі маєтності, млини, ґрунти та угіддя свої дружині – доньці значного військового товариша Настасії Степанівні Ширай, про яку з тестаменту дізнаємося: "чрез сорок лет со мною добропорядочное обхождение и в набитие наших добр труда" [3, с.224], з тим щоб вона потім розділила їх між синами Іваном та Павлом та видала заміж доньок "з отправою по благоусмотрению своим и по могуществу приходящих со всех предписанных добр наших доходов" [3, с.225]. Слід додати, що дружина заповідача Настасія Степанівна не надовго пережила чоловіка – вона померла 8 березня 1754 р.

Із заповіту вдови бунчукового товариша, рідної сестри полкового обозного стародубського Павла Григоровича Скорупи, Марини Григорівни Єсимонтовської, довідуємося, що написаний тестамент 1 лютого 1765 р. згідно з "порядком малоросійським". Вона заповіла с. Буду, д. Писарівку з підданими, ріллями, сіножатями, лісами брату Павлу Скорупі; жилий двір в Мглині, млин на р. Ворнусі та сіножать – своїм племінникам (синам померлого брата бунчукового товариша Івана Скорупи) Івану, Володимиру, Олександрю та Петру Скорупам. Вона розпорядилася продати пляци при м. Мглині, городи, ріллі й сіножаті з усіма угіддями, двір в Стародубі, а також рухоме майно, а гроші віддати Павлу Скорупі [3, с.248]. Рідким явищем є заповідання майна родичам не першої черги (дядько, тітка), але в цьому документі ми маємо саме такий приклад: дядьку Івану Степановичу Шираю вона заповіла дві ікони та інше рухоме майно; сестрі Пелагеї – худобу та рухоме майно; племіннику свого чоловіка, військового канцеляристу Івану Стефановичу Єсимонтовському та писарю земському стародубському Степану Івановичу Чернолузькому – рухоме майно. Окремо заповідачка висловила бажання, щоб її брат Павло з грошей, які надійдуть йому за продаж її майна, виділив 200 карбованців на фундування в с. Буді нової церкви [3, с.249], а залишок – роздав церквам на спомин її душі. Заповідачка сама підписала свій тестамент, що свідчить про її писемність. Свідками складання цього документа були осавул полковий стародубський Григорій Гаєвський, сотник новоміський Андрій Силевич, значковий товариш Захар Ширай. Записував же цю духівницю та також підписав її возний земський стародубський Іван Семака [6, арк.1-3].

У "Мотижинському архіві" зосереджено 5 заповітів, які стосуються Переяславського полку: колишнього полковника Федора Івановича Сулими [7, с.8-10], вдови бригадира Опочиніна Євдокії Іванівни (уродженої Сулими) [7, с.63-66], місцевого полковника Семена Сулими [7, с.108-109], а також бурмістра переяславського Івана Яненка [7, с.115-116] та сотника баришівського Григорія Лизакевича [7, с.214-217].

Розпочнемо з характеристики тестаменту з фамільного архіву Сулим. 1691 р. склав заповіт представник однієї з найбагатших і найвпливовіших родин Гетьманщини, нащадки якої протягом більш ніж сто років займали полкові і генеральні уряди, син запорізького гетьмана, колишній полковник переяславський, значний військовий товариш Федір Іванович Сулима [4, с.52]. На спомин душі своєї та померлої першої дружини Ганни Зелічівни він залишив певну суму грошей. Своє майно розподілив так: дружині Марії – двір в Баришівці, рілля, худобу, 200 золотих; сину Яну (Івану) – 800 червоних золотих, комору, звернув увагу на те, що 3 доньки не мають мати жодних претензій на добро, онуку Дмитру Максимовичу – коня [7, с.9].

18 вересня 1750 р. "при старости лет своїх" у містечку Богодухові склала заповіт донька генерального хорунжого Івана Сулими Євдокія, яка в першому шлюбі була дружиною бунчукового товариша Григорія Івановича Черняка, а в другому – бригадира Данила Юрійовича Опочиніна. Це була досить забезпечена жінка, оскільки володіла частиною майна батька, та двох чоловіків. Своїм спадкоємцем назвала брата – полковника Семена Івановича Сулиму й зобов'язала його віддати племінникам – бригадиру Григорію Васильовичу Осипову з дружиною Євдокією Семенівною та бунчуковому товаришу Лубенського полку Андрію Івановичу Новицькому з дружиною Марією Семенівною одяг, посуд, деяку худобу, коштовні прикраси, донькам брата Семена Пелагеї – коштовності, а Марії (яка при ній мешкала й виховувалася) – коштовності, гроші, хутряні вироби.

Слобідку Данилівку та хутір Полуозерівський в Потлавському полку заповіла брату Семену з тим, щоб він їх продав, а кошти віддав на спомин її душі в дівочий Пушкарівський монастир [7, с.63-66]. Замість неї документ підписав полковник Петро Дмитрович Бульський, писав духовну підканцелярист полкової канцелярії Охтирського полку Петро Федорович Лесевич.

Аналіз фамільних архівів засвідчує, що іноді протягом життя складався не один тестамент. 26 квітня 1766 р. склав черговий тестамент (попередній був написаний у 1737 р.) син генерального хорунжого, полковник переяславський Семен Іванович Сулима, яким усі свої рухомі та нерухомі маєтності заповів дружині Парасці Василівні Савич [7, с.108]. Того ж року документ був поданий до Переяславського полкового суду.

До фамільного архіву Сулим входили не тільки родинні папери, але й документи, які стосувалися Переяславського полку. Саме тому серед паперів цієї фамільної збірки був тестамент переяславського бурмістра Івана Яненка, написаний ним 14 лютого 1653 р. у власному домі через хворобу. Він висловив бажання бути похованим у переяславській Троїцькій церкві, на яку залишив 20 коп. Онуку Артему він заповів двір на ринку з коморою, а все інше своє майно (двір із господарством, в якому мешкали, двір з коморою на ринку, 5 хуторів (два на Каратулі, по одному на Полохах, на Циблях, на Комаровцях), солодовню з ½ бровара, город за брамою, ще одну комору на ринку, ставок біля хутора на Каратулі, худобу) – дружині [7, с.115-117]. Тестамент зі слів заповідача польською мовою записав писар міський переяславський.

29 березня 1772 р. в Глухові через хворобу склав заповіт сотник баришівський Переяславського полку Григорій Федорович Лизакевич [детальніше про нього див.: 8, с.65], яким двір з землею та садом, інші ґрунти в Баришівці з полями, сінокосами, лісами, дворові будівлі та родину кріпаків заповів свої другій дружині Христині Іванівні. Йй же він відписав і свої маєтності в Глухівському повіті. З документа дізнаємося, що мав двох синів: Якіма та Василя, які на момент складання духівниці перебували “за морем” [7, с.217] (Яким у 1780 р. був радником посольства в Дрездені, а його брат – у Колегії іноземних справ). Мав фамільну печатку, яку приклав до тестаменту [7, с.215]. Мабуть, невдовзі Григорій Федорович помер, бо вже 14 липня того ж року його вдова продала полковнику переяславському Григорію Іваненку двір у Баришівці, хутір під с. Селичівкою та інші ґрунти за 500 карбованців [9, с.94].

Серед фамільних актів Райчів і Троцин вдалося відшукати духівниці колишнього переяславського полковника Дмитраши-Райчі [10, арк.36-37зв.], а також сотника срібнянського Прилуцького полку Антона Троцини [10, арк.246-246зв.,255-258].

11 липня 1704 р. в Бакумівці склав духівницю колишній полковник переяславський Родіон (Райча) Григорович Дмитрашко [11, арк.76]. Він залишив своїй четвертій дружині Анастасії Максимівні та сину свого племінника Дмитру Марковичу (із заборонаю продавати чи дарувати [12, арк.36зв.]) двір бакумівський з ґрунтами (лісами, гаями, полями, сінокосами, млинками під Бакумівкою на р. Березанці, ще 2 млини на греблі за Березанню, двори баришівські з солодовнею, з фільварком та городами, ліс протопопський з хутором, ґрунт масюковський, гаї з пасікою, 2 млина на баришівській греблі. Ще 1 млин там само відказав на ним фундовану баришівську Троїцьку церкву. Дружині також заповів рухоме майно, худобу, гроші. Дружині ще одного сина свого племінника Олексія (Настасії Степанівні Забілі) з дітьми у вічне володіння передав двір в Березані з ґрунтами (полями, лісами, сіножатями), греблею березанською та іншими речами. Івану Марковичу – двір переяславський з ґрунтами та млин під Яготином. Тестамент записував священик троїцький бориспільський Андрій Петрович, а заповідач лише приклав руку до документу. В кінці тестаменту наведений реєстр майна, даного у 1702 р. в посесію Олексію Марковичу [13, с.171].

26 квітня 1741 р. у віці 77 років власноруч написав заповіт колишній співак при дворі царівни Софії Олексіївни, абшитований сотник срібрянський Антон Трофимович Троцина, яким після своєї смерті обрав в опікуни своїй родині Дениса Дем'яновича Стрешенцова. Антон Троцина заповів певну суму грошей на монастирі та 3 срібрянські церкви. Двір в Срібному з городами, садами, бровар, воскобійню, млин під містом на р. Лисогорі, двір шинковий, город Корошинський з садами і дворище біля міського шинкового двору, гаї, с. Карпилівку з усіма ґрунтами, гаями, сіножатями, ставом, млином, луг, в якому пасіка та від якого дуга ріллі і сіножать, в якій пасіка, ріллю, гай Литвиновщину, млин-вешняк та ще одну ріллю, хутір Санчаровщину з ріллею, сіножаттю та худобою, березняк з млином-ступаком в с. Вершинці, другий млин на Лисогорі в с. Олексинці, третій млин Охоніївський, ґрунти біля с. Охоньок (одні продати і гроші на монастирі київські роздати, а інші – “детей до науки приводячи и за их платячи” [5, арк.257зв.]) відписав своїй другій дружині Ганна Андріївна з дітьми. Після другого одруження батька страх перед втратою багатого спадку штовхав його старшого сина Миколу (на той момент вже сотника срібрянського) до захоплення батьківських ґрунтів. За це батько взагалі позбавив його спадку, відмітивши, що йому вже все “отдано грошима, товаром, овцями и пчелами” [5, арк.256] (навів реєстр відданого сину [5, арк.256-256зв.]). Заповідач повідомив, що все що залишилось від першої дружини Ірини

Романівни поділив між дітьми, а собі нічого не залишив. У 1748 р. Микола Антонович намагався перешкодити затвердженню батьківського заповіту [14, арк.1]. 6 травня 1749 р. Антон Троцина помер “оставив жену с трехлетним сыном, да жена была еще беременной” [15, с.328].

Серед опублікованих документах з фамільного архіву Стороженків зафіксовано тестамент лубенського полковника Леонтія Свічки [16, с.494-499], протопопих пириятинської Марії Максимівни [16, с.377-378], військового канцеляриста Петра Григоровича Стороженка [17, с.67-68], уривки із заповітів Максима Передерія та Івана Хімченка [16, с.35-36,38-39].

4 серпня 1699 р. за день до своєї смерті написав заповіт полковник лубенський Леонтій Назарович Свічка. Дружині Домникії він залишив дім, млини (один на міській греблі в три кола, два на греблі Заріцькій в чотири кола, а також військову частину з млинів пириятинських міських Ілька Коломійці та Олексія Фурсалика в три кола і на Оржинській греблі з двох колів Федора Ярмоленка та двох колів Василя Лутая), 3 сади і ґрунти [5, арк.183], підтверджені за нею гетьманським універсалом 24 жовтня 1699 р. [18, с.339]. Старшому сину Василю відписав греблю вороб'ївську на р. Удай, млини на тій же греблі, 8 лісів (куплений у ігумена лубенського, куплений у козака Карпиловського, куплений від Кіндрата Якубенка, від Воробйової доньки Василюхи куплений, від Саливана куплений, від Тафтаря Матвія – Довбишевого зятя куплений, від Івана Вороб'єнка, під Пириятином), ще 0,5 лісу в Турчишині, 2 сади (під Пириятином та куплений у Марії Юхимихи), хату під Пириятином, від Степана Радченко Бієвського куплені ґрунти, хутір над р. Оржицею, с. Антонівку [5, арк.183] тощо. Сину Луці – 2 гайки (під Удаєм та під Цейбахівкою), двір новогрунтовний у с. Чичкарьовському, 1/3 саду Дрохвинського, 2 млини (на греблі Гурбинській у два кола, на греблі Каплинській в одне коло), 8 лісів (між Єнківцями і Губаним, на р. Удай, куплений у Нечипора Юценка, вимінаний у Грицька Хижняка, куплений у Боженка, куплений у Юська Ткача Харловського, від Мислого, від Олексія Сенченка, під Харківцями), частину лісу і гаю під с. Караваями і Бзовом, 3 сади (куплений у Юська Ткача Харловського, від Мислого, киселівський), людей в с. Малютинцях [5, арк.183] тощо. Молодшому сину Івану – двір Давида Шинкаря, 2 ліски (коло млинів над Повстеном, куплений від Любки Лавренихи), ще 0,5 лісу в Турчишині, 2 гаї по половині, 4 сади (Неборачківський під Лубнами, у Івана Масюченка Єнківського куплений, Рнебораковського, Давида Шинкаря), ще 0,5 саду Дрохвинського, греблю над Повстеном, луку з березником Трохимівську, млини над Повстеном, 0,5 лісів і гаїв у Бзові і під Караваями, хутіри в селах Кораваях, Дейманівці [5, арк.183] тощо. Синам Василю та Івану – двір, в якому мешкали, по половині [19, с.982]. Онук Стефан за заповітом діда отримав ліс з садом і хатою в Біївцях, у Гната Москаля куплений [5, арк.183]. Дмитру Котляру заповів хату, в якій мешкає, ліс у Високому, садок на Приходках з лісом, город на озерці.

6 квітня 1738 р. вдова пириятинського протопопа Максима Губки Марія написала заповіт, з якого дізнаємося, що чоловік заповів свої ґрунти їй. Вона ж передала їх своїм двом синам. Ілля отримав половину двору з будівлею, в якому мешкали батьки. Йому ж відійшли шинок за містом проти церкви Вознесіння, млин біля Калинового мосту навпіл зі священником спаським Стефаном Федоровим, підварок (фільварок, ферма [20, с.160]) на “Зарітчі”, ліс під Ороб'ями Таволговський, за який у той час мав суперечку з Григорієм Таволгою, ліс під Приходьками, пайку лісу в острові (частина лісосіки між двома ділянками [21, с.707]) Великому, кут Довгий біля Калинового мосту, половину поля і сіножатті біля Пириятина, половину хутора під Сирою Оржицею [16, с.377]. Єлисею відписала другу частину поля і сіножаті біля Пириятина, половину хутора під Сирою Оржицею, половину батьківського двору, в острові підварок з винокурнею, за містом підварок Горовий, на Кочерговці два підварки з садами, на Зарітчі над р. Соболицею біля гори солодовня навпіл з Іллею, ліс у Турському з садом і жилими хатами, ліс у Куквині, третій у Переудові, два ліси у Злодяжині, шостий у Великому острові з лозою, сьомий – під Усівкою, млин в одне коло на куринській греблі, навпіл з Іллею хутір під Сирою Оржицею з усіма будівлями, полем і сіножаттю. Рогату худобу, коні, вівці також заповіла Єлисею [16, с.377]. Деяка перевага у розподілі майна на користь Єлисея пояснюється тим, що від нього вимагалось відправлення церковного обряду – сорокоусту. Заповідка була неписьменна і замість неї тестамент підписав вікарій Данило Вереміїв, затвердили заповіт бурмистр Михайло Безстульний і писар міський Михайло Пасюта.

30 вересня 1748 р. військовий канцелярист Петро Григорович Стороженко залишив заповіт, який В.Л. Модзалевський вважає цікавим [22, с.776]. Усе своє майно він заповів дружині Меланії Павлівні (уродженій Минецькій) “за честное ея в супружестве полученное шевство, за добродетельное и любезное у житии моем с нею обхождение, и при случаи тяжкой моей болезни за все прилежное мене смотрение, и за протчие добродетельные ея подьятие труда” [17, с.67]. Петро Григорович перерахував, що отримав за дружиною в придане, і заповів їй сплатити за нього борги. Своім шваграм Андрію Минецькому залишив коляску та шубу, а Дмитру Христофорову – казан з трубами, худобу, шубу.

До складу фамільного архіву Милорадовичів [23, с.158-164] потрапили папери родини Чарнишів, серед них заповіт гадяцького полковника Івана Чарниша [24, с.1-2], його вдови Євдокії

Костянтинівни [24, с.2-6], військового канцеляриста Якова Чарниша [24, с.18-20], любенької обивательки Оксинії Корніївни Потапихи Кезихи [24, с.231-232], лоївського міщанина Семена Васильовича [24, с.233-234], любецького міщанина Дмитра Григоровича Козачка [24, с.248-250]. В Інституті рукописів НБУ ім. В.І. Вернадського в збірці Лазаревського знаходиться тестамент Михайла Милорадовича [5, арк.151-151зв.].

9 листопада 1710 р. зробив духовний “запис” полковник гадяцький, майбутній генеральний суддя (1715-1725) Іван Чарниш [25], який мав значні володіння, набуті як через гетьманські надання, так і шляхом скуповування [26, с.268-269]. Більшість свого майна він заповідав другій дружині та їх майбутнім дітям, а своїм синам від першого шлюбу – лише чверть [5, арк.70-71]. На час складання документа в нього було лише двоє дітей, а на час смерті (30 грудня 1728 р.) – восьмеро: п’ятеро синів та три доньки. Таким чином, маєтковий комплекс мав ділитися на 9 частин. Помер заповідач 30 грудня 1728 р. у Москві. 5 лютого 1729 р. його дружина Євдокія Костянтинівна Голуб подала супліку про взяття її з дітьми під гетьманську протекцію [27, арк.2]. У 1730 р. в ГВС розглядалася справа про розподіл його маєтностей між синами від першого шлюбу та дружиною [28, с.216]. Розгляд справи затягнувся на довгі 5 років, протягом яких помер один з синів від попереднього шлюбу. Після розподілу до сина Івана (від першого шлюбу) перейшло с. Борки, а вдова з дітьми отримали с. Мітченки, київський двір, рухоме майно та гроші. У віці 53 років, 31 травня 1743 р. виказала свою останню волю вдова заповідача Євдокія Костянтинівна Чарниш, уроджена Голуб [5, арк.229-231зв.]. Своїми спадкоємцями вона назвала лише сина Якова, доньку Ганну та доньок її пасинка Івана. Додамо, що до часу написання нею тестаменту інші діти через слабкість здоров’я вже померли, а чому мати не згадала у своєму заповіті доньку Олену, залишається не з’ясованим.

27 грудня 1745 р. “остатню волю” виказав військовий канцелярист Яків Іванович Чарниш. Він заповів сс. Подолов, Мітченки та інше майно своїй вагітній дружині Марфі Степанівні Ширай та майбутні дитині за умови, що Марфа більше не вийде заміж, а якщо це станеться – то все майно мало перейти до дитини. Якщо ж дитина помре – спадкоємцем ставав найближчий родич [28, с.221]. У кінцевому результаті все майно перейшло до його доньки Ганни, бо у 1747 р. Марфа Ширай вдруге вийшла заміж за Михайла Васильовича Скоропадського.

Відомий тестамент доньки Івана Чарниша Ганни Іванівни Андрієвої Войцеховичової, написаний нею 1 травня 1744 р. через хворобу [5, арк.234]. Своїм тестаментом вона заповіла чоловіку та малолітнім синам Олексію й Володимирі майно, яке перейшло до неї від покійних батьків: млин у 8 каменів на р. Сеймі в м. Нових Млинах та ще один камінь на тій самій річці під м. Батурином, а також усі двори, плеци, сади й угіддя [3, с.279]. На випадок смерті синів, усе майно мало перейти до чоловіка. Підписав духовницю замість заповідачки священик смичанський Іван Знойко [3, с.280].

12 квітня 1660 р. обивателька любецька Оксинія Корніївна Потапиха Кезиха відказала свій отчизний ґрунт зятю Силі Брехуну, який мав поховати її і оплатити всілякі відправи. Її сини Тишко, Кіндрат, Тимох та Ісак не мали чинити жодної перешкоди [24, с.231].

26 січня 1667 р. міщанин стародавній і обиватель лоєвський Семен Васильович, прозиваємий Плющ, у Чернігові де тоді мешкав, склав тестамент. Весь ґрунт батьківський у Лоєвщині, та належачу йому ½ ґрунту з Зеньківцями заповів дружині Ганні з донькою навпіл. Своєю духовнику – священику микольському лоєвському Пилипу Івановичу заповів пуд меду [24, с.233-234].

29 вересня 1689 р. виказав останню волю обиватель та міщанин любецький Дмитро Григорович Козачко. Поховати себе й відправити за душу заповів пасинку Стефану, якому відписав дім “зобополне з ним убудований коштом и працею нашею” з городом біля Чисмика, 5 бортних дерев. Доньці Посі залишив інший двір з ґрунтами у Вомчимехах під Любечем, 4 бортних дерева. ґрунт власний, поле розроблене і заросле, добра лежачі Вомчимехах під Любечем, гумно по половині Стефану і Посі [24, с.249].

У 1726 р. склав духовницю Михайло Ілліч Милорадович, який 10 липня 1715 р. отримав царську грамоту про призначення полковником гадяцьким за заслуги у війні з Туреччиною [29, арк.1] і пробув ним до 9 вересня 1726 р. [30, с.202]. Він записав дружині Уляні Бутовичівні з сином Миколою власний двір житловий, 3 шинкових двора в Гадячі та один за містом, хутір в степу Ковальовському з млинами, млин в Опішні на р. Ворсклі, млини на Рашівській греблі з полем та лісами, млин в одне коло на Хоролі, новозбудований двір в Рашівці, поле під Рашівкою, хутір під с. Сарами з полем та лісами, бровар, солодовня та ліс в Березовій луці, двір шинковий у містечку Веприку та ліси там же, ліс під Будищами полтавськими, усі ґрунти “где не есть”, домашні рухомі пожитки, казани та селітрени заводи, худобу, гроші. Своїм онукам (дітям сина Стефана) – млин в с. Ілаговці з усіма ґрунтами, дворичем, худобою, одягом. Племяннику Михайлу Олексійовичу – 4 клячі, хутро лисяче та сукно; сестринцю Вітковичу – пару коней; своїй священиці – коло млина в Ратавці та 20 карб. Сину Стефану батько заборонив турбувати Уляну Бутовичівну через те, що “я

ему своїм старанием маетность достал и грамоту исправил”, млин купив під час одруження та виділив худобу й срібло [5, арк.151].

Тестамент судді полкового миргородського Григорія Федоровича Зарудного [31, с.80-82] через хворобу був написаний 6 серпня 1703 р. в Шишаках і знаходиться серед родинних паперів Скибинських. Майже все своє майно Григорій Федорович заповів молодшому сину Мойсею “що тут на сем боку Днепра маю маетности грамотниє чрез заслугу мою сельце Тух и Слободку з млинами; жебы он син мой тими сельцями владел яко и я сам; Если будет служити Царскому Величеству вернее як и я служил...Еще тиж и кгрунта що з ним же сином моим през килка на дцеть лет нажилисмо, якото млины, леси луки, хуторов два, бровар и солодовен два, винниця ис семма казаками, кони и бидло рогатое, овцы и пчелу, сребро и цен, и всю свою субстанцию от мала и до велика” [32, с.996]. Його старші сини Іван та Петро отримали від батька по сто талерів та десять червоних, маєтність дідиизну куплену Нещерів. Капітанівку та Худоліївку всім трьом синам по половині, теж стосувалося і ґрутів на тому боку Дніпра в Чигиринці та Медведовці [31, с.74]. Також на трьох поділив пасіки, ліси, стави, сіножаті, байраки [31, с.80-81]. Після складання духівниці Григорій Зарудний прожив ще 10 років.

В Галаганівському фамільному архіві [33, с.39-44], зберігся заповіт Григорія Гнатовича Галагана [34, с.450-471].

13 травня 1771 р. у власному будинку в Сокиринцях склав заповіт своїм дітям (сину Івану та донькам Олені й Парасці) полковник прилуцький Григорій Гнатович Галаган (1716.20.11 – 1777.24.12.). Він залишив певну суму грошей на сорокоуст в монастирях та церквах. Весь свій скарб розподілив на 3 частини між дітьми. Свій будинок та с. Сокиринці з усіма угіддями та приналежностями, млин в 2 кола в Дегтярах відписав до кінця життя доньці Олені (вдові бунчукового товариша Петра Андрійовича Миклашевського [4, с.114]), яка більше не бажала виходити заміж. Заповідач виділив ще 500 крб. на роздачу “свойственникам бедним” [34, с.450-471].

В архіві А.А. Бакуринського знаходиться тестамент Юрія Миколайовича Бакуринського [35, с.16-17] та є згадки про духівниці Івана Визьгерда Яцкевича [35, с.17], козачки Марії Гучихи [35, с.17], Феодори Бакуринської [35, с.20], Ганни Соколовської [35, с.21], Якова Юрійовича Бакуринського [35, с.268-269], Микифора Солтаха [35, с.21].

21 лютого 1693 р. військовий товариш Чернігівського полку [36, с.6] Юрій Миколайович Бакуринський склав тестамент, за яким залишив всі свої володіння дружині Феодорі Федорівні, а сину Федору відписав “волов чтири, коров две, свиней четверо, а иншей худобы по части уделилем и ґрунт ему купилем на чем бы мешкать поле пахать” [37, арк.132], що виділити молодшим синам Климу та Якову має вирішити мати [35, с.16].

Серед родинних паперів Берлів зберігся тестамент колишнього судді переяславського, значного військового товариша Івана Берла [38, с.101-133]. За його заповітом третя дружина Ганна Мазапетівна отримала двір в Переяславі та хутори в сс. Памфілах й Рогозові, син Василь – 2 двори у Воронкові, млин на Ручинській греблі та слобідку біля Воронкова.

Невідомо чи існував фамільний архів Жуковських, але нам відомі тестаменти представників двох поколінь цієї родини. 9 березня 1701 р. склав заповіт сотник глиньський Михайло Прокопович Жуковський. Внаслідок розподілу майна до старшого сина Андрія мали перейти півтретя тисячі грошей, 3 двори (один Щипковий у Волошинівці, другий – в якому сам мешкав, а третій – в якому Сидір проживав), 7 лісів з нивами, 3 гайки, 4 лани, садок Шубовський, поруб до Погорільці, рілля, город в Подолі, два кола в млині на греблі міській Цимбаковській на р. Сулі, а третє коло в цьому ж млині мав отримати молодший син Опанас. Останній же став власником 2 тисяч золотих та 100 талерів, шинкового двору, 3 лісів, батьківського підварку біля Світличного, 5 ланів, ріллі, винниці з 1 хатою, млина Буйваківського на міській греблі в 2 камені. Також сини спільно мали володіти островом з греблею та садом, батьківським лісом Брагинець, двором за містом з садом та левадою, ґрунтом у Волошинівці з палацом, ставком, гайком, долинами, сіножатями, лісом Кошперовським. Доньці Тетяні батько залишав 17 сот золотих грошима, став з млином в Дашках та з лісом, 2 хати, луку, город на Подолі, садок поміж Левченкова, долину Богувцеву, ліс, комору, рілля, 7 нив; доньці Марині – одне коло камінне на греблі міській нестеровській, півтори тисячі грошей та 1 казан; молодшій доньці Олені – 3 тисячі грошей, 1 коло камінне на греблі міській Сидоренківській, світлицю з садом та левадою, луку, 4 коней. Онукам Петру, Матвію, Катерині й Тетяні (які мешкали разом з дідом) заповідач залишав половину млина на греблі на Локні під Артеховкою з полями, по 100 золотих. Дружина Гафія нічого не мала спадкувати, а жити разом з дітьми [5, арк.47-48зв.].

Через 18 років (7 травня 1719 р.) склав тестамент полковий суддя Лубенського полку (1714-1722) Андрій Михайлович Жуковський. Своїй третій дружині Уляні N Тернавіот (? – 1700 – 1745 – ?) він заповів 3000 золотих, двір, в якому мешкали, двір шинковий, 3 млини (один в одне коло на греблі Чеберецькій, другий на греблі Перекопівській півкаменя і третю частину ступного кола,

третій в Погорільці), гай з левадою, ниву за Коловоротом, хутір з сіножатями, винницю, солодовню, броваром, підварком Цимбалівським та кліттю, а також двір житловий по поливіні з сином Опанасом. Також їй заповів новозакладений двір в Києві. Син Петро за заповітом батька отримував “полтретя тисячи денег”, двір батьківський, млин в 3 кола на греблі Чеберацькій з гайком, ліском та дворичем, 6 лісків, кут з левадою в Себеряках, ставок, греблю та поле під Артехівкою, 6 нив, частину хутору від Перекопівки, Тарановські долини, леваду з гаєм в Хоминцях, садок Шубовський, гайок з ліском Вегановський. Син Яків отримував тисячу талярів, двір Цинбалівський біля ратуші, шинковий двір в Перекопівці, одне коло в млині на міській греблі, два кола в млині біля Андріївки, там само 2 ліска та сруб Губаріївський, млин–вишняк до Городища, 4 ліска, 2 зруба (Горлачевських та Качинських), половинку гаю та леваду в Острові, хутір з полем Василенківський, 2 поля, 3 лана, луку, підварок батьківський Нагурновський по половині з сотником (дядьком Опанасом Михайловичем Жуковським). Сину Опанасу заповідач залишив одну тисячу талерів, млин в три кола на міській греблі Цинбалівській, половину гая в Острові, половину луга, двір з млином–вишняком та лісом в Шинівці, 2 ліса, 2 лана, став з гребелькою, ниву навпіл з дядьком, поле в Волошинівці по половині з братом Яковом. Донькам Феодотії заповів ґрунт під Полтавою та тисячу талярів, Катерині та Тетяні – по 2 тисячі грошей, Ганні – тисячу талярів. Жінці разом з дітьми заповів двір в Ромнах, маєтність Волощенівку [5, арк.95-97зв.].

Тестаменти значного військового товариша [4, с.25] Григорія Михайловича Гамалії та його вдови Марії Василівні не були виділені в окрему родинну збірку, а зберігаються в збірці Лазаревського в Інституті рукописів НБУ ім. В.І. Вернадського. 16 листопада 1694 р. у Лохвиці склав духовний заповіт Григорій Михайлович Гамалія, яким всі свої значні володіння, не маючи дітей [39, с.11], залишив дружині Марії Василівні [5, арк.33-33зв.]. Висловив бажання бути похованим при церкві Різдва Пресвятої Богородиці. Цікавим є той факт, що після складання документу Григорій Михайлович прожив ще 8 років – до 1702 р. [40, с.107]. Через 22 роки (17 серпня 1716 р.) теж в Лохвиці склала духівницю його вдова Марія Василівна. Вона уступила Київському Михайлівському монастирю різні ґрунти: млин на греблі Хрулівській на р. Сулі з 6 каменями й 3 колами ступними, с. Хрулі в Сенчанській сотні з людьми, палацом, озерами, луками, сінажатями, лісами, ріллями, хутір Ведколівку під Коновалом в Лубенському полку [41, арк.25]. Сину двоюрідного племінника Івану Михайловичу Гамалії, майбутньому сотнику лохвицькому, “в вечное уживание” відписала на тій самій греблі млин з 4 каменями й 2 колами ступними, сад й слобідку з людьми під Христинівкою [5, арк.85зв.].

Ймовірно існувала збірка паперів Немировичів-Данченків, яку використав при написанні “Малороссийского родословника” В.Л. Модзалевський. У його праці є згадки про 4 тестаменти представників цієї родини. За даними історика, 15 жовтня 1707 р., “достигнув лет, старостию преклонных”, склав заповіт військовий товариш Матвій Данилович Немирович-Данченко, який ґрунт Бранівщицзу заповів усім синам порівну. На той час з чотирьох його синів живими були троє (Семен, Пилип та Іван), а четвертий – Микита – загинув під Биховом у 1707 р. [9, с.630]. Крім того, Семен отримав двір “веде Рубцова млива” [9, с.631], Пилип – урочище Брод (займище млинове на броду Істровському) [9, с.636], Іван – млинок з 2 підданими і хутором в с. Чубковичах над р. Істровкою [9, с.637]. У 1707 р. склав заповіт син Матвія – значковий товариш Стародубського полку Микита Матвійович Немирович-Данченко, за яким його сини Гнат, Григорій та Іван отримали разом з дядьком Семеном жилі двори й рілля в Стародубі [9, с.631]. Його син Григорій Микитович [42, с.98] 16 листопада 1765 р. заповів своїй сестрі Ганні (дружині значкового товариша Федора Георгійовича Косовича) двір в Стародубі [9, с.639]. У 1735 р. склав духівницю брат Матвія другий полковий осавул стародубський, сотник топальський [30, с.113] Пилип Немирович-Данченко. За заповітом, син Степан отримав хутір Істровський, син Іван – млин Сновський і слобідку [9, с.640], син Петро – підданих в с. Лакомій Буді, замотаєвський млин з полем і греблю вверх озера Замотаєвського, доньки Мотря, Єфросинія та Євфимія (на той час ще не заміжні) отримали “по коню, рублей по 12 кождому цена, по 2 корови” [9, с.641]. Таким чином, нам відомі тестаменти представників 3 поколінь родини.

З родинних документів Мартосів нам вдалося відшукати заповіти полкового судді лубенського Мартина Васильовича Мартоса, його молодшого брата – полкового обозного лубенського Павла Васильовича та сина останнього Михайла.

25 липня 1701 р. через хворобу склав духівницю Мартин Васильович Мартос [9, с.482-485]. Він відписав певну суму грошей на лохвицькі церкви, своєму батьку-ієромонаху (100 золотих), онукам Настасії та Василю Івановичам (по 1000 золотих), доньці Марії (4000 золотих), другій дружині Катерині (3000 золотих), її синам Михайлу та Івану (по 2000 золотих). Доньці та дружині – прикраси. ґрунти Мануйлівські з млином на р. Сулі та двором й броваром, двір Вовковський – дітям сина Івана – Настусі та Василькові. Млин на р. Сулі – по половині дружині та доньці Марії. ґрунт Доровикувщину з 2 сіножатями, двір Позницький з млинком, вишняком, господарством – дружині з її дітьми. Двір шинковий Пестичковий, 2 світлиці та столову, двір по пекарню, місце на

ринку – доньці Марії. Срібло, мідь, коней та іншу худобу заповів поділити на 3 частини: дружині, доньці та дітям Івана. Онуці Настусі – місце на ринку. Зятю Григорію Григоровичу – уздечку з мундштуком, шаблю й кулабку. Своему брату сотнику лохвицькому – кунтуш, кафтан та коня. Василькові – 2 кунтуши, уздечку, сагайдак та кафтан. Сину Михайла – сагайдак з луком. Сину Василю – уздечку та 2 кунтуша. Особливо відмітив, що це його другий тестамент, і що сину Івану він нічого не залишає [32, с.994] (через то, що він “з свого опилста и злого зяятренил мене, родителе своему, должной чести не отдаючи, до килькокрот сердце мое проразил и до кресу смернаго проражав и чужд чинится добр моей родителській, которій, если в житиі не поправится, остатечне необходимо метел, то благсловеніе Божеское и мое родителское на нем опочивати не зичу и не будет” [32, с.995]), а лише дітям його. Додамо, що помер заповідач лише 1708 р.

Павло Васильович Мартос 16 листопада 1694 р. був свідком при складанні тестаменту значного військового товариша Григорія Михайловича Гамалії [32, с.976], а через 47 років в липні 1741 р. сам виказав останню волю [5, арк.225-226зв.]. Його друга дружина Ірина Федорівна Хоруженко отримала леваду Миколишину за Лохвицею, хату в дворі сина Михайла та 1/3 частину доходів з млина в с. Скоробогатках [9, с.434], син Михайло – батьківський двір в Лохвиці з усіма будівлями та дворищем свого померлого брата Семена, хати та підварки в Перекопі і за Сулицею, комори шинкові, млин Великий в Скоробогатках, хутір за Пісками з усіма угіддями та лан в Засулицькій руці та 200 карбованців. Доньки Пелагея та Марія отримали гроші, а Марія ще й млин Токарівський з грунтами та ліском під с. Васильками. Онук Іван Васильович отримав двір в Лохвиці, сл. Артополотську, млин в Скоробогатках, інші дрібні грунти та гроші [9, с.436]. 14 лютого 1745 р. Павло Васильович Мартос доповнив свій перший заповіт. За ним син Михайло отримав частину дворів в Брисях та Скоробогатках, онук Іван – 20 дворів в с. Брисях [9, с.435,436].

10 січня 1773 р. у віці 72 років склав тестамент абшитований бунчуковий товариш [4, с.112] Михайло Павлович Мартос. Він заповів дружині Євдокії Антонівні Троціні з донькою Ганною с. Скоробогатки та хут. Стрижевщину [9, с.435], сина Федора він залишив без спадку за те, що жив не в “страсе Божієм”, а лише “упражнялся” в “ученіи некотором аптекарском” та “поступал во всем “атеически” [9, с.437], інший син Іван отримав хут. Семенівський, двір в Лохвиці, разом з матір’ю та сестрою Ганною – млин на р. Сулі та навпіл з сестрою с. Бриси, самій Ганні – двір на Лохвиці [9, с.437].

До сімейного архіву Лизогубів, мабуть, входили і тестаменти полковника чернігівського Якова Кіндратовича Лизогуба, його доньок Домникії Кандибі та Марії Бутович, бунчукового товариша Семена Семеновича Лизогуба та сина бунчукового товариша Романа Костянтиновича Лизогуба.

25 травня 1698 р. в Чернігові написав тестамент шляхтич герба “Погоня польська” [43, с.101], полковник канівський (1666-1669), генеральний осавул у Петра Дорошенка (1669-1673), наказний гетьман від Петра Дорошенка (1670-1673), полковник чернігівський (1687-1698.9.08.) [30, с.53] Яків Кіндратович Лизогуб. Сину Юхиму відписав 2 камені на Дирчинській греблі. Сс. Слабин, Шостовицю, Золотинку, Козороги, Гнилушу, Андріївку з озерами, Царувку з млином також заповів Юхиму за умови, що той буде мешкати разом з матір’ю Гафією Н Баран (? – 1643 – 1709 – ?) і буде її поважати та слухати. Окремо Яків Кіндратович відмітив, що син не повинен ні продавати, ні дарувати маєтності, а все передати своїм синам, не обділивши при цьому Якова. Старшому внуку Якова Кіндратовичу Андрію батько мав передати конотопське добро, а Якову та Семену – місцеві маєтності. Якову дід залишив “отчину” Пліохівську Лавренівську, а також млини Новозаймиські з двором та лісом, Рогозка з млином, лісом та двором, с. Бегац з сіножаттю, прилеглою до Боромик, та усі двори в Седневі (з тим, щоб головною була дружина заповідача, а сам Яків – сукцесором [32, с.977-978]). Усім онукам дід заповів свої сукні та зброю. Двір жилий в Чернігові з приналежностями, в якому мешкав сам заповідач, дружині з сином. 3 камені млива на Новомлинській греблі, 2 камені – на Дирчинській, 1 камінь – на Седнівській, білоуські 3 камені й ступи та слабинські 2 камені й ступи, по каменю в Золотинці і в Царувці, сельва Семаки й Пересажа в Люберішні, 2 камені вишняки та винниця з 5 казанами, що належать до чернігівського двору, 3 шинкові двори в Чернігові (Німцовський на Могилках та на П’ятницькому полі й Утвинський), “отчина” у Величках (дідовська та ще 2 куплені за гроші частини), а особно Слабинську й Козорогівську Яків Кіндратович заповів дружині [32, с.977-978]. Після смерті заповідача його вдова мала розподілити наявні кошти рівними частинами між доньками та онуками. 5 донькам (Марії, Домикії, Пелагеї та двом невідомого імені) батько не виділив ніяких маєтностей, а лише по 500 золотих. Крім того, найстаршій доньці Марії з чоловіком Степаном Івановичем Бутовичем “за их ку мне зычливість” залишив с. Солонівку в Городницькій сотні та с. Боромики в Седнівській сотні. У своєму тестаменті Яків Лизогуб жертвував багату грошей на церкви на монастирі на спомин свої душі та душі дружини [32, с.977-979]. Заповідач виказав бажання, щоб його дружина виділила по сто золотих своєму брату Павлу, синам Григорія Барана, сестрі Якова Христині та братовій (доньці брата) Пелагеї Іванівні Лизогубівні Гладкій, якій, крім того, відписав ще й камінь млива на Дирчинській греблі з двором в Седневі та будинком [9, с.98]. Худобу Лизогуб розпорядився

розподілити між убогими “сродніками”, які мешкають в м. Гельмязові, даючи кому по троє, кому по четверо. Тестамент підписали сам заповідач, віт чернігівський Йосип Ієвлевич, товариш полку Чернігівського Семен Ялинський, отаман городовий чернігівський Мартин Половецький [44, с.14]. У Києво-Микольській пустелі записаний в синоду спомин роду Якова Кіндратовича Лизогуба: Яків, Гафія, Юфим, Любов, Стефан, Пелагея, Іван, Григорій, Василь, Іван, Леонтій, Дмитро, черниця Анастасія, ієрей Григорій, Максим, Настасія [45, арк.75]. Варто додати, що в січні 1709 р. онуки заповідача Андрій, Яків та Семен отримали підтверджувальний гетьманський універсал на маєтності, а 1733 р. Яків домігся поновлення і підтвердження грамоти на дворянство, виданої царем Олексієм його діду Якову Лизогубу. Андрій збудував в Конотопі церкву в ім'я Різдва Богородиці. Семен же 1720-1729 рр. сперечався за спадок тестя (гетьмана Івана Скоропадського) з його вдовою, вів майнові суперечки з мешканцями Лубенського, Київського, Чернігівського, Переяславського полків, а також вимагав відшкодування його землями, якими володів князь Меншиков під Глуховом чи іншими, замість маєтностей, які він втратив під Києвом і на Чигиринщині, коли вони відійшли до Речі Посполитої [46, арк.1].

27 серпня 1737 р. виказала останню волю донька Якова Лизогуба, вдова генерального осавула Степана Івановича Бутовича Марія. За цим документом, її син Дем'ян отримав частину с. Солонівки Городницької сотні, сл. Смяч, пустий пляц в Седневі і пляц в Чернігові, його брат Степан – сс. Карильськ, Черевки, Хотивель, ½ Старосілля і двір в Седневі [47, с.124], її онуки Іван, Петро та їх сестри отримали ½ вотчини Старосельської [47, с.128]. Є згадка про те, що у 1749 р. склала духівницю її сестра – вдова сотника конотопського Андрія Федоровича Кандиби Домникія Яківна [47, с.262]. Представник іншого покоління родини бунчуковий товариш [4, с.106] Семен Семенович Лизогуб своїм тестаментом від 25 червня 1781 р. залишив маєтності доньці Тетяні, дружині Опанаса Дем'яновича Гоголя-Яновського [9, с.106]. Син бунчукового товариша, прапорщик Роман Костянтинович Лизогуб у 1782 р. заповів с. Івашківку та хут. Суховирський з угіддями (через безпотомність) брату Василю та сестрі Ганні (Сахновській) [9, с.109].

Існував фамільний архів Кочубеїв, до складу якого у XIX ст. потрапили і документи Черняків та Іскрів [1].

Видатному описувачу сімейної побутової історії В.Л.Модзалевському вдалося попрацювати з тестаментом полковника полтавського Василя Васильовича Кочубея, який був складений за 9 днів до його смерті – 12 грудня 1732 р. у власному домі в с. Жуках. Заповідач відписав 5000 крб. на монастирі, “убоие церкви и самих убогих людей”, 500 крб на “репарацию” церкви Трьох Святителів в Києві при Софійському соборі, яку побудував його батько Василь Леонтійович [48, с.530]. Старшому сину Семену заповів: сс. Жуки з батьківським двором, Стасівці, Локощину, селяця Демидівку, Іскрівку, дер. Тамлик, Федорівку (під м. Біликами), 2 двора в Полтаві, 15 лавочних комор на базарі і 2 комори в крамарському ряду, на р. Ворсклі млин Трибовський, млини Стасівські, млин під м. Біликами, 2 млини на р. Голтві в с. Демидівці й млинок на р. Тамлику, ґрунти біля Демидівки при р. Голтві та хут. Коломаці, ґрунти Ясиковські, сінокоси з водопоями Дорогобідовськими, хутори Піщанського, Роменцевський та Савченков, пасіки Жуковську й Стасівську, ґрунт на уроч. Герциковські й Заводовські, дворище в с. Малих Будищечках з солодовнею й підсусідками, за р. Ворсклою ґрунти на р. Свінківці, землі на Вищому та Нищому Тамлику. Другий син Василь отримав: с. Ярославець з людьми та 2 дворами, пасікою, млинком на р. Ворглі, с. Дубовичи з людьми, ставком, млинком та хут. Ретиком з двором, винничним заводом, млинок старий та новий, млинок Яциковський, на уроч. Гайіороні степ й хутір з млинком, с. Стару та Нову Гути з винокурнею та склянним заводом. Третій син Павло отримав: с. Диканьку, дер. Нові Млини, с. Іскрівку овенську, хут. Кочубіївку з людьми, млини на р. Ворсклі в дер. Нових Млинах, млинки, хутір з млинком, хут. Баляснівський з ставком та млинком, млинок на степу Седаковому, хут. Стрелицький, хут. На Середній Голтві, сінокіс на р. Коломаці Чутова Долина, Диканську та Ровенську пасіки. Молодший син Петро отримав: с. Кунашівку з двором, греблею та млином, дворище в с. Бахмачі, в Бахмацькій сотні с. Тиницю з людьми, двором та хутором Пісковським, в Батурині двір та млин на р. Сеймі з греблею, млин в м. Нових Млинах на р. Сеймі, ґрунти неподалік с. Озарич та Мельні, в Сосницькій сотні с. Змітнів з людьми; с. Рудяків над Дніпром з людьми й двором, двір в Києві на Подолі біля церкви Воскресіння Господня, частину борової пущі з двором та винокурнею, 2 млини на р. Знобі й р. Березці та хут. На р. Братовці з винокурнею й двором в Новгородській сотні. Після його смерті (помер неодруженим) у 1769 р. всі його володіння були розподілені між братами. Семену разом з братом Павлом: по половині на Орелі за Українською лінією стародавні пращурівські ґрунти та пасіки Жукову, Займицьку, Залеського та ін. Заповідач мав ще 5 доньок: Ганну батько позбавив спадку через те, що вийшла заміж без його дозволу, а іншим 4 (Олені, Марфі, Анастасії, Уляні) заповів по певній сумі грошей [48, с.530-531].

Тестамент полковника полтавського (1709, універсал 10.07.1710. – 1722 [49, с.1-17]) Івана Леонтійовича Черняка був написаний 12 лютого 1722 р. [5, арк.109-112] В документі розподілив усі свої маєтності між рідними, при чому наперед визначив кому мало відійти майно, яке відписав

дружині, тим самим позбавивши її права що-небудь продавати чи дарувати [50, с.131-136]. В тому ж році заповідач помер, а ще у 1744 р. його дружина була жива й володіла 41 двором та 3 млиновими колами [51, с.295].

Колишній полковник полтавський [4, с.34] Іван Іванович Іскра в день своєї смерті 3 червня 1708 р. склав тестамент. Сину Йосипу він заповіт ліс та ґрунти під м. Полтавою, ліс Янохлібівський, під Решетилівкою с. Демидівку з ґрунтами, луками та 2 греблями, ліс під Коломаком, пасіки, 10 піщалів, “снастей что лисицу ловят”, кульбаки, одяг. Зятю Дем'яну відписав “отцовский двор Коломаке близкий и отцовский мои луки и лес” [5, арк.62-62зв.]. Дружині ж Парасці Федорівні Жученко залишив лише майно в домі, в якому вони мешкали.

Отже, тестаменти – це найнадійніший матеріал для характеристики років та епох тому, що в них події зафіксовані на папері, а тому не можуть отримати неправдивого висвітлення. У багатьох з них є згадки про монарші грамоти чи гетьманські універсали, наводяться шляхи надбання тієї чи іншої маєтності чи села, а також географічні описи місцевостей.

Джерела та література

1. Папакін Г. Архів Скоропадських: фамільні архіви української еліти другої половини XVII-XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. – К., 2004.
2. Скорейко Г.М. Джерелознавство історії України: Конспект лекцій, методичні рекомендації, плани практичних занять. – Чернівці, 2003.
3. Сулимівський архів. Фамільні документи Сулим, Скорупи та Войцеховичей. – К., 1884.
4. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Частина третя. Книга 1. Значне військово-товариство. Бунчукове товариство. – К., 2008.
5. ІР НБУ. – Ф. І. – № 57489-57601.
6. ІР НБУ. – Ф. І. – № 58810.
7. Мотыжинський архів. Акты Переяславського полка XVII-XVIII в. – К., 1890.
8. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Переяславський полк. – К., 2004.
9. Модзалевський В.Л. Малоросійський родословник. – К., 1912. – Т. 3.
10. ІР НБУ. – Ф. І. – № 53012-53121.
11. ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1863-2050.
12. ІР НБУ. – Ф. І. – № 53024.
13. Стороженко А.В. Очерки Переяславської старини. – К., 1900.
14. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 8942.
15. Лазаревський А. Описание старой Малороссии. Т. III. – К., 1912.
16. Стороженки. Фамільний архів. – К., 1908. – Т. VI.
17. Стороженки. Фамільний архів. – К., 1902. – Т. I.
18. Універсали Івана Мазепи. 1687-1709. / Упорядкування І. Бутич. – К. – Львів, 2002.
19. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. Упорядник С. Павленко. – К., 2007.
20. Словник української мови. Упорядкував ... Б. Грінченко. – К., 1996. – Т. 3.
21. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1956.
22. Модзалевський В.Л. Малоросійський родословник. – К., 1914. – Т. 4.
23. Федоренко П.К. Архів Милорадовичів // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 3. – 1998.
24. Любецький архів графа Милорадовича. Вып. I. Документи Чарнышей. – К., 1898.
25. Модзалевський В. Генеральний судья Черныш и его род // Киевская старина. – 1904. – Т. 84. – Март. – С. 315 – 347; Апрель. – С. 1 – 35; Май. – С. 193 – 230.
26. Генеральное следствие о маєтностях Нежинского полка 1729-1730 гг. – Чернигов, 1901.
27. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 3160.
28. Модзалевський В. Генеральний судья Черныш и его род // Киевская старина. – 1904. – Т. 84. – Май.
29. ЦДІАУК. – Ф. 220. – Оп. 1. – Спр. 270.
30. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Ч. 1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації. Вид. 2. – К., 2005.
31. Ксензенко С. К истории рода Зарудных. Из семейного архива Скибинских // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1917. – Вып. 15.
32. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. Упорядник С. Павленко. – К., 2007.
33. Гісцова Л.З. Родовий архів Галаганів ЦДІАК України // Архіви України. – 2000. – № 4-6.
34. Лазаревський А. Галаганівський фамільний архів // Киевская старина. – 1883. – № 11.
35. Татищев Ю.В. Черниговские архивы. (Отчет о командировке в Черниговскую губернию) – Харьков, 1901.
36. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Частина третя. Книга 2. Військово-товариство. – К., 2008.
37. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр.1378.
38. Лазаревський А. Из семейной хроники Берлов (1672-1805) // Киевская старина. – 1896. – № 1.
39. Лазаревський А. Исторические очерки Полтавской Лубенщины XVII и XVIII в. // Чтение в историческом обществе Нестора Летописца. – 1896. – Кн. XI.

40. Хроніка Павла Полуботка (Підготував до друку, передмова і примітки Олександра Коваленка) // Сіверянський літопис. – 1995. – № 6.
41. ІР НБУ. – Ф. Петров. – № 216.
42. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Частина третя. Книга 3. Значкове товариство. – К., 2008.
43. Ситий І. Печатки генеральної та полкової старшини за матеріалами Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського // Родовід. – 1997. – Ч. 1 (15).
44. Ситий І. Тестамент Якова Кіндратовича Лизогуба (15.05.1698 р.) // Пам'ять століть. – 1996. – № 3.
45. ІР НБУ. – Ф. І. – № 1789.
46. ІР НБУ. – Ф. ІІ.-№ 1690.
47. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1908. – Т. 1.
48. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1910. – Т. 2.
49. Востоков А. Черняк Иван, полтавский полковник // Киевская старина. – 1889. – Т. 10.
50. Кривошея В.В., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Іван Черняк // Гілея. – 2009. – Вип. 18.
51. А.Л. Число крестьянских дворов, находящихся во владении козацкой старшины.

Summary

The author analyzes informative potential of testaments as a historical source. The conclusion is made that the testaments are reliable material for characterising periods and ages, because many of them contain notices of Monarchical Charters or Hetman Universals or describe the way of obtaining estates and characterize their geographical locations.

Н. В. Сурєва

КООПТАЦІЯ ЗАПОРОЗЬКОЇ СТАРШИНИ ДО ДВОРЯНСТВА У ЗАКОНОДАВЧІЙ ПРАКТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Персональній нобілітації кожного з колишніх запорозьких старшин передувало визнання за запорозькою старшиною колективних прав та привілеїв російського дворянства. Перший крок до подібного визнання було зроблено напередодні ліквідації Січі. Одним із розпоряджень про поземельний устрій Новоросійської та Азовської губерній 1774 р. колишня запорозька старшина, незалежно від наявності обер-офіцерського рангу, наділялася рівними з російським дворянством правами: “Ті ж які не з дворян і не мають обер-офіцерських чинів та не з малоросійських шляхтичів або запорозьких старшин, чю землю після заселення затверджувати у довічне та спадкове володіння, ті землю мають до смерті своєї, а після смерті, якщо у їх дітей не буде обер-офіцерського чину, через півроку такі маєтки продати повинні кому-небудь з вицезгаданих звань” [1, арк.7]. Уже з липня 1775 року в Новоросійській та Азовській губерніях, між якими були поділені запорозькі землі, розпочинається масштабна роздача земельних ділянок колишнім старшинам [2, с.168-215].

Серпневий Маніфест Катерини II декларував отримання старшиною російських рангів: “...всім же старшинам, хто служив добре і має схвалення від Наших військових начальників оголосити Нашу імператорську милість, що вони відповідно службі та званню отримають ступені” [3, с.190-193]. Однак до претендентів на російське дворянство з числа колишньої старшини влада підходила вибірково, з врахуванням минулих рахунків та теперішньої їхньої лояльності.

Після того, як Запорозька Січ була оточена російськими військами та здалася, частину старшини було заарештовано та віддано до суду: кошового П. Калнишевського, суддю П. Головатого, писаря І. Глобу, полковників Степана Гелеха, Івана Кулика, Івана Гараджу, Харька Чепігу, Мойсея Чорного. Через військові суди по фортецях пройшли також старшини Йосип Параліч, Корнелій Яловий, Василь Пишмич, Макар Ногай, Василь Пугач, Давид Білий, Андрій Порожня. Накладено секвестр на майно, зимівники, табуни, отари. Конфіскації відбувалися не з метою ліквідації заможних господарств запорозької старшини. Недоторканим, наприклад, залишається велике господарство Миколи Рудя [4, с.301-302]. Комплекс репресивних заходів, організованих російським урядом, був спрямований перш за все проти старшини, яка брала участь у збройних сутичках на кордоні Новоросійської губернії, і носив скоріше показовий характер. Частина старшин, серед яких Василь Пишмич, Макар Ногай, Харько Чепіга, були оправдані вже в 1776 році.

Щодо старшини, яка не підлягала арештам та конфіскаціям, то для неї відразу постали нові перспективи. 7 серпня 1779 року Г. Потьомкін рекомендував Військовій колегії нагородити 69 колишніх запорозьких старшин армійськими чинами [5, с.208-209]. У 1783 р. армійські чини та